

UOT 39

ASƏF ORUCOV

XIX-XXI ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ NAXÇIVANDA ŞƏHƏR ƏHALİSİNİN YAS MƏRASİMİ HAQQINDA

Məqalədə XIX-XXI əsrin əvvəllərində Naxçıvanda şəhər materialları əsasında yas mərasimi araşdırılmışdır. Yasla bağlı mərasim ailə məişət mərasimlərindən biri olub, xalqımızın etnik kimliyini, adət-ənənəsini ortaya qoyan amillərdəndir. Yəni yasla bağlı mərasimləri öyrənməklə bəzi məsələlərə aydınlıq gətirə bilərik. Araşdırmalar nəticəsində Naxçıvanda yas mərasimində əməl edilən inanclar sisteminə nəzər salınmışdır. Bunların bir çoxu İslam dini ilə əlaqədirdir, bəzilərinin isə İslamdan öncəki inanc sisteminə daxil olduğunu görürük. Eyni zamanda yasla bağlı mərasimin geyim və yeməkləri də tədqiqat zamanı ortaya qoyulmuşdur. Bölgədə yasla bağlı verilən yeməklər və içkilər bir qayda olaraq ehsan adlandırılır.

Açar sözləri: yas, dəfn, Naxçıvan, şəhər, mərhum, ehsan.

Giriş. Yasla bağlı mərasimlər, adət-ənənələr və inanclar sistemi ailə məişəti ilə bağlı olub öyrənilməsi ciddi məsələlərdən biridir. Dəfn və yasla bağlı mərasimlərin, adətlərin, inancların tarixi çox qədim dövrlərlə əsləşir. Ailə məişət mərasimlərindən dəfn və yas mərasimləri, adətləri din ilə bağlı olduğu üçün daha çox konservativ olub, zəmanəmizədək gəlib çatmış, cüzi dəyişikliyə uğramışdır. Ancaq bu, o demək deyil ki, bu adət və ənənələrdə dəyişiklik olmayıb. Bunların da arasında müəyyən dəyişikliyə uğrayanlar mövcuddur.

Qloballaşan dünyada bir çox milli dəyərlərin sıradan çıxması kimi qorxulu proseslərlə qarşı-qarşıya. İstər ədəb-ərkan, istər böyük-küçük yeri bilmək və bir çox bu kimi hörmət-ehtram tələb edən nəzakət qaydaları, adət-ənənələr texnika əsrinin qeyri-texniki tələblərinə çevrilərək virtualıqdan vizuallığa çevrilir. Qısa və el dilində desək, əndazəni aşmaq, etdiyimiz hörməti göstərişə çevirmək kimi bir azara yoluxuruq.

Bu dəyərlər arasında dünyasını dəyişmiş birinə qarşı münasibət, həmin ölü sahibinə hörmət əlamətləri də artıq əvvəlki adət-ənənə prinsiplərindən uzaqlaşmaqdadır. Bunun üçün biz bu tədqiqatda XIX-XXI əsrin əvvəllərində mövcud olan yasla bağlı adət və ənənələrlə, inanclar sistemi ilə bağlı araşdırmalar aparmağa çalışacağıq. Bu tədqiqat əsəri daha çox Naxçıvanda şəhər materialları əsasında ortaya qoyulmuşdur.

Öncə onu qeyd edək ki, dəfnlə bağlı adət-ənənələr, inanc sistemləri İslam dini qəbul edildikdən sonra demək olar ki, olduğu kimi var olmaqdadır. Yasla bağlı adətlərdə isə müəyyən dəyişiklik edilmişdir.

Mərhum dünyasını dəyişən kimi öncə qohumlar, qonşular bir-birlərinə xəbər verirlər. Günümüzdə bu məsələ telefon və sosial şəbəkə vasitəsi ilə də həyata keçirilir. Qohumlardan, qonşulardan xüsusən yaşlı insanlardan biri mərhum dünyasını dəyişən kimi üzünü qibləyə tərəf çevirib onun gözlərini “basar” (yumar), ayaqlarını əllərini düz uzadar, sonra üzünü örtərlər. Bu zaman bir yaşlı adam və yaxud molla dəvət edilərsə, molla Qurandan müəyyən ayələr oxuyar. Mərhumun yaxınları isə yüksək səslə ağlamağa başlayırlar. Mərhum can verərkən yaxınlarının yüksək səslə ağlamasına imkan vermirlər, deyirlər ki, həmin zaman öləcək olan insan canbəsər olur. Yas mərasiminə uyğun olaraq ağlaşmanın ilk anı “ümumi şivən” adlanır. Mərhumun son nəfəsi çıxan kimi onun yanındakılar ucadan ağlamağa və ağı, edi deməyə başlayırlar [3, s. 213]. Bu ağlaşma mərhumun yaşına görə dəyişir. Ən əski çağ-

lardan türklərin yas vaxtı çıxırması, ağlaması, üzlərini cırması, saçlarını kəsməsi qədim Çin mənbələrində də qeyd olunur [8, s. 195-196]. Bu adətə Ordubad şəhərində çox az rast gəlinir. Bunun İslam dininə zidd olduğu bildirilir. Ordubad şəhərində mərhum dünyasını dəyişəndə qapının ağzına sönmüş çıraç qoyarlar. Bunun anlamı da odur ki, ev sahibinin dünyasını dəyişməklə bu evin çırağı söndü.

Mərhum yuyularkən, ümumiyyətlə, tabut həyətdən çıxana qədər camaat ayaq üstə ağlayar. Qeyd edək ki, XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq kənd yerlərindən fərqli olaraq Naxçıvan şəhərində mərhumun yuyulması az bir hal istisna olmaqla bu iş şəhər məscidlərində həyata keçirilir. Mərhumu yuyanlara da müəyyən miqdarda pul verilir. Ordubad şəhərində isə bina evlərində yaşayanlar Malik İbrahim məscidində, həyət evində qalan insanlar isə öz həyətlərində mərhumu yuyarlar. Əvvəlki illərdə isə binanın həyətinə örtülü bir yer düzəldib mərhumu orada yuyardılar.

Əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq günümüzdə Naxçıvanda dövlət tərəfindən yas sahiblərinə kömək məqsədiylə daha bir xeyirxah köməklik göstərilir. Belə ki, Naxçıvan şəhərində dünyasını dəyişəni öz həyətinə, yaxud məsciddən qəbiristanlığa aparmaq məqsədiylə cənazənin daşınması üçün nəzərdə tutulmuş avtomobillər ayrılıb. Bu cür avtomobillərdən bəzi rayonlara da verilib. Beləliklə, nəşin insanların çiyinlərində deyil, avtomobildə aparılması təmin edilib.

Mərhumu evdən çıxararkən qadınlar tabutla bərabər həyət qapısına qədər gedər, sonra geri qayıdılar. Kişilər mərhumu dəfn etdikdən sonra yas saxlanılan yerə qayıdıb gəlirlər.

Mərhum hələ dünyasını dəyişməyi zaman istər kənd, istərsə də şəhər yerlərində hamı ev sahibinə kömək etməyə çalışır. Əzizini, doğmasını itirənləri bir növ bəzi xərclərdən azad etmək, dərdini yüngülləşdirmək üçün birlik nümunəsi göstərilir. Yas evinə gələnlər, xüsusən qohumlar, qonşular bir çox işləri öz aralarında bölüşdürüb, hərə bir işlə məşğul olardı ki, burada əsas işlərdən biri də yas mərasimi üçün çadırın qurulması idi. Bəzən çadır qurmaq üçün yer olmayanda yas evdə, kişilər və qadınlar üçün ayrı otaqlarda saxlanılırdı. XX əsrin 80-90-cı illərində Naxçıvan şəhərində binaların qabağında insanlar arasında besedka (15-20 m uzunluq, 4-5 m eni olan xeyir-şər yeri) adı ilə bilinən tikililər mövcud idi ki, yas zamanı kişilərin oturmasını orda təşkil edirdilər. Artıq XX əsrin sonları, XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq şəhər əhalisi yas saxlamaq üçün məscidlərdən və bu məqsədlə tikilən mərasim evlərindən istifadə edirlər. Naxçıvan şəhərində xalq arasında “Xıncab”, “Cahan”, “Kalba Musa” adı ilə bilinən yas mərasim evləri bu gün fəaliyyət göstərməkdədir. Belə yas evlərindən istifadə etmək üçün çox az miqdarda kirayə haqqı ödənilir. Bu kirayə haqqı əslində o məqsədlə alınır ki, yas mərasimi müddətincə elektrikli və mavi yanacaqdan istifadə olunur, həmçinin işlədilan məişət əşyalarının sınıma halları baş verdiyi halda bu əşyalar alınıb yerinə qoyulur. Yay aylarında bu cür yerlərin kondisionerlə sərinlədilməsi, qışda qızdırılması müəyyən xərc tələb edir ki, bu xərclər də həmin alınan pullarla ödənilir. Məqsəd əzizini itirmiş insanlara kömək etməkdir. Bundan əlavə, günümüzdə kənd yerlərində mərasim evləri tikilir ki, insanlar yas mərasimlərini əziyyətə düşmədən təşkil edə bilsinlər. Belə ki, şəhər yerlərində çadır, qab-qacaq kirayəsi artıq yoxdur. Belə yas evlərində ancaq kişilər otururlar. Qadınlar isə daha çox dünyasını dəyişmiş insanın evində yas tuturlar. Bundan əlavə şəhər əhalisi yaslarını şəhər məscidlərində də saxlayırlar. Belə yerlərdə kişilər və qadınların oturması üçün ayrı-ayrı yerlər vardır.

Bölgədə yas mərasimini təşkil etmək “oturmaq” ifadəsilə əvəzlənir. Bundan əlavə, bölgədə əhali arasında məclis sözü “məylis” sözü kimi işlədilir. Məsələn, məylis saat neçəyə qədər davam edəcək. Məylisə çoxlu adamlar gəlmişdi və.s.

Yaz məclislərini (kişi və qadın) əvvəlcədən çağırılmış mollalar idarə edirlər. Qadın

məclisini qadın, kişi məclisini isə kişi mollası idarə edir. Mollalar bunun üçün müəyyən haqq alırlar. Mollalar məclisin yuxarı başında düzəldilmiş yerdə oturlar. Tədqiqatçı alim A.Cəfərova yazır ki, Ordubad şəhərində qadın məclisinə molla ilə yanaşı ağıçı qadın da dəvət olunur. Ağıçı mərhumun müsbət keyfiyyətlərini özündə əks edən bayatılar da söyləyir. Lakin buna çox vaxt sərf etmir. Daha çox Kərbəla müsibətini, Aşura gününü, imam Hüseyn və onun tərəfdarlarının acısını yad edən ağılar, bayatılar söyləyir. Bu da bölgə əhalisinin İslam dininə verdiyi böyük dəyərdən, dinə bağlılığından xəbər verir [2, s. 73-74]. Kişi məclisində ümumi ağlaşma olmadığından molla hər dəfə yasa gələn və gedən olduqda fatihə verər. Eyni zamanda dini istiqamətdə, şəriətə aid söhbətlər aparar, ara-sıra Quran oxuyar. Son dövrlərdə bu işləri həyata keçirən zaman səs gücləndiricilərdən də istifadə edirlər.

Azərbaycanın bir çox yerində yas mərasimlərində arxasında əyləşdiyimiz masalar toy mərasimlərindəkindən heç də geri qalmır. Bunu paytaxtda iştirakçısı olduğumuz bir çox yas mərasimində müşahidə etmişik. Müxtəlif çeşidli meyvələr, bir neçə növ çərəz, şirniyyatlar, dadı və görüntüsü fərqli sular yas süfrələrinin ənənəvi menyüsünə çevrilib. İnsanlar verdikləri ehsanın filankəsinkindən daha yaxşı olması uğrunda mənasız rəqabətə girişiblər. Halbuki, yas mərasimlərində verilən ehsanda məqsəd ac və kimsəsizləri, yetim-yesiri doyurmaq, beləliklə, onların şükür və dualarıyla mərhumu savab qazandırmaqdan ibarətdir.

Müasir dövrümüzdə Azərbaycanın digər bölgələrindən fərqli olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasında istər şəhər əhalisi tərəfindən, istərsə də kənd əhalisi tərəfindən yas mərasimləri dini qayda-qanunlara uyğun, sadə və təmtəraqdan uzaq keçirilir. Əslində bu bir növ Azərbaycanın digər bölgələrinə nümunə olmalıdır. Yas mərasimlərində məqsəd mərhumun doğmalarına, ata-anasına, bacı-qardaşına, oğul-qızına təskinlik vermək, onun dərдинə şərik olmaq, acısını bölüşməkdən ibarətdir.

Naxçıvanda əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq günümüzdə yas mərasimləri üç gün keçirilir. Yeddi və qırx mərasimləri isə eşitməyənlərin, xəbəri olmayanların ölü sahibinə baş sağlığı verməsi baxımından saxlanılır. Naxçıvan şəhərində mərhumun 40 mərasiminə insanları dəvət edərək çağırırlar. Yəni 40 mərasiminə ancaq çağırılanlar gedərlər. Naxçıvan diyarında rast gəlinməsə də Azərbaycanın bir çox bölgələrində və bəzi türk xalqlarında mərhumun 52-ni də saxlayarlar. Etnoqraf alim N.Quliyeva qeyd edir ki, bu adətə daha çox Azərbaycanda sünnü məzhəbinin olduğu yerlərdə rast gəlinir. Tədqiqatçı alim topladığı etnoqrafik çöl materiallarına əsaslanaraq yazır ki, xalq arasında olan inama görə, mərhumun torpağa tapşırıldığı 52-ci günü “ətın sümükdən”, “saçın bədəndən” ayrıldığı, yəni onun çürüməyə başladığı güman olunur. Odur ki, həmin gün onu yad edirlər [5, s. 257]. Üç gün ərzində yas mərasimində süfrədə sadəcə qənd və limon, bəzi hallarda isə xurma olur. Üç gün boyunca yasa uzaq yerdən gələnlərə əgər yas yaxınlarının yemək öynəsinə təsadüf edibsə, həmin adama yemək də verilir. Ancaq muxtar respublikanın demək olar ki, bütün yerlərində camaat ev sahibini xərcə salmamaq üçün, ölü sahibinin təkidinə baxmayaraq, yemək saatlarında yas yerlərini tərk edib evlərinə getməyə üstünlük verirlər və ya həmin saatlar yasa gəlməməyə çalışırlar. Bu gün yas yerlərində təkcə mərhumun 3-ü günü, saat 1-dən 2-yə kimi yasa gələnlərə yemək verərlər.

Əvvəlki dövrlərdə mərhumun yeddisi günü hətta böyük bir iribuynuzlu heyvan kəsib kənd camaatına (təqribən hər evə yarım kiloqram) paylayardılar. Bu isə ailəyə böyük bir maddi zərbə idi. Müasir dövrümüzdə bu ənənə də yığılırılıb. Günümüzdə mərhumun yeddində halva çalib qohumlara, qonşulara paylamaq adəti olduğu kimi qorunub saxlanılır. Halva çalmaq (hazırlamaq) qarşılıqlı yardım əsasında həyata keçirilir.

Muxtar respublikadakı yas mərasimlərinin ən maraqlı cəhətlərindən biri də, ölü sahibinin mərasimin keçirildiyi yerin girişində oturmasıdır. Bu zaman yasa gələnlərin və yasdən gedənlərin hər biri üçün yas sahibi ayağa qalxıb öz minnətdarlığını bildirir. Lakin onsuz da üzgün və kədərli olan bu insanların hər dəfə ayağa qalxmasının qarşısını almaq üçün yerli əhali maraqlı bir üsuldan istifadə edir. Belə ki, kimsə mərasimin keçirildiyi yerə daxil olursa, bu zaman yas sahibi ayağa qalxır və bu məqamdan istifadə edən yası tərk etmək istəyənlər mərhuma başsağlığı verib məclisdən çıxırlar. Beləliklə də yas sahibinə əziyyət verib daha bir neçə dəfə ayağa durmasına imkan verilmir.

Əksər yerlərdə yas sahibinə maddi kömək məqsədiylə hərə öz arzusu müqabilində yasa pul da yazdırır. Bu da el arasında birlik nümunəsi olmaqla bərabər yasin xərclərinin böyük bir hissəsinin, bəzən bütün xərclərini qarşılamağa bəs edir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının bəzi kəndlərində topladığımız çöl materiallarına görə, kəndin sayılıb seçilmiş insanı, ağsaqqalı və yaxud kəndin mollası əvvəlcədən baş verə biləcək yas üçün pul yığar, bu pulun miqdarına gəldikdə isə insanlar “əlinə düşəni” verərdi. Məbləğ 2-3, bəzi hallarda 5 manat edər. Bu pul yığıldıqdan sonra mərhum dünyasını dəyişən kimi yas (ev) sahibinə verilər. Bu yasdən başlayaraq pul yığılar ki, növbəti yas olan kimi mərhumun və ya yas evinin sahibinə versinlər. Bəzi kəndlərdə isə, mərhumun yas günlərində pul yığardılar. Bu pulun miqdarı indiki zamanda 5-10 manat arasında olar. Kənd yerlərindən fərqli olaraq şəhərlərdə yasa pul yığılmaz. Ancaq qohumlardan pul köməliyi göstərənələr olur. Bundan əlavə, çay və qənd də yasa gətirib kömək edirlər. Bakı şəhərinin bəzi kəndlərində də yas sahibinə kömək etmək üçün qənd, çay, düyü gətirirlər. Ancaq burada gətirilən nə varsa o tək sayda olmalıdır. Məsələn, əgər bir nəfər qənd aparsa bu ya bir kq, ya da üç kq olmalıdır [6, s. 50]. Ordubad şəhərində bir çox məhəllə insanı özləri üçün cəmiyyət yaradıb. İmkanlı ailələr bu cəmiyyətin sədrinə pul verərlər. Cəmiyyət sədri də yığışan bu puldan mərhum dünyasını dəyişən zamanı ölü sahibinə yardım edər.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında qəbir yerinin nəinki kəndlərdə, şəhərdə belə pulla satılması halına rast gəlinmir. Onu da ayrıca vurğulamaq istərdik ki, regiondakı kənd və şəhər qəbiristanlıqlarının hamısı xüsusi hasarla əhatələnib, ildə bir neçə dəfə təmizlənir. Son illərdə muxtar respublikanın hər tərəfində qəbiristanlıqlardakı qəbirləri əhatələyən dəmir məhəccərlər də yığışdırılmışdır. Qəbirlərin qorumaq mənasında məhəccərə alınmasına artıq ehtiyac yoxdur. Belə ki, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi muxtar respublikanın bütün qəbiristanlıqları hasarlanaraq səliqəli şəkildə qorunur. Məhəccərlərin öz əhəmiyyətini itirməsi vətəndaşları da əlavə xərcdən azad edib. Lazım olan materialı almaq, usta, fəhlə tutmaq, bunların daşınması və s. kimi işlər özlüyündə xərc tələb edirdi. Bu barədə mətbuata müsahibə verən Naxçıvan Muxtar Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Agentliyinin direktorunun söylədikləri də fikirlərimizi təsdiq edir: “Bu gün dəmir çərçivənin hazırlanması təxminən 700-1000 manata başa gəlir. Bunun da vəfat edən üçün heç bir faydası, xeyri yoxdur. Deməli, buna sərf olunan vəsait izafədir, hədərdir. Digər tərəfdən isə bu iş getdikcə daha zərərli bir adətə çevrilirdi. “Qonşudan qalma dala” prinsipi ilə hərəkət edənlər də az deyildi. Onlar bir növ özlərinin nəyə “qadir olduqlarını” bahalı məzar daşları qoymaqla, məzarı qiymətli metal lövhələrlə çərçivələməklə göstərirdilər. Əlbəttə ki, bütün bunlar böyük hikmətə və elmi dəyərə malik olan İslam dininə yaraşmayan bir haldır” [10].

Müasir dövrimizdə dövlət tərəfindən vətəndaşı düşünərək tətbiq etdiyi qaydalardan biri də qəbirlərin standart ölçülərdə, eyni şəkildə götürülməsi, qəbir başdaşlarının müəyyən edilmiş ölçüdə hazırlanmasıdır. Bununla həm də dünyasını dəyişənin qəbri üstündə imkanlı-İmkansız seçimi də hiss edilmir. İndiki başdaşları qismən balaca və daşın üzərində mərhumun

şəkli olmadan hazırlanması da dinimizin tələbi kimi müsbət məqamlardan biridir. Bunun üçün bəlli standartlar da müəyyənləşdirilib. Belə ki, “Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 27 noyabr tarixli qərarına əsasən, mövcud olan məzarlıqlarda dəfn zamanı qəbirlərin milli-dini dəyərlərin tələblərinə və qaydalara uyğun ölçüyə salınması zəruridir: “Hər bir qəbir üçün ölçü qaydaları müəyyən olunub. Qaydalara əsasən, hər bir məzarın eni 1 metr 40 santimetr, uzunluğu isə 2 metr 20 santimetr olaraq müəyyənləşdirilib” [11].

Ümumiyyətlə, müqayisəli nəzər yetirəndə yas mərasimlərində Naxçıvan modelinin İslam dininin tələbləri baxımından daha məqsədəuyğun olduğunu vurğulamaq lazımdır. Məhz ölkə mətbuatında Naxçıvan modelinin rəğbətlə qarşılandığını göstərən yazıların, müsahibələrin verilməsi də yuxarıda qeyd etdiklərimizi dəstəkləyən faktlar kimi vurğulaya bilərik.

Naxçıvanda yaslı evin yasadən çıxarılması ənənəsi də mövcuddur. Belə ki, mərhumun 40-ı çıxandan sonra qarşıdan gələn ilk bayram öncəsi (Novruz, Ramazan, Qurban) yaxın qohumlar, qonum-qonşular yaslı evə gedər və “Qara bayram” keçirirlər [1, s. 141]. Bu zaman mərhumun qəbrini ziyarət edər, dualar oxuyurlar. “Qara bayram”ına gələnlər üçün adətən plov bişirər və halva çalıb, ehsan verirlər. Bununla da həmin evin, ailənin yasadən çıxarılması düşünülür.

Qəbir üstə getmə adəti də mövcuddur. Mərhumun 3-ü, 7-i, 40-ından əlavə, bayram günlərində qohumlar, qonşular yığışıb qəbir üstə gedər, orda Quran oxutdurur, qəbrin üstünü təmizləyər, səliqə-sahmana salırlar.

Yasla bağlı adətlərdən danışırkən ailənin yaslı qalması məsələsinə toxunmaq istərdik. Ailənin uzunmüddətli yaslı qalması mərhumun evindəki nüfuzundan və yaşından çox asılıdır. Əgər mərhum cavandırsa, evin yaslı qalması uzunmüddət çəkkər. Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin 70-90-cı illərdə yas olan (düşən) evdə, mərhumun qohumlarında, hətta qonşularında belə televizoru açmaz, uzun müddət toya gedilməzdi. Bundan əlavə mərhumun ili çıxmamış toy edilməzdi. Televizora baxmaq qohum-qonşunun özündə mərhumun 7-nə qədər, ailənin özündə isə 40-na qədər “qadağan edilirdi”, yəni baxılmırdı. Müasir dövrdə bu məsələlər bir az arxa planda qalmışdır. Ailə üzvlərindən başqa qohumlar belə bu məsələyə əməl etmirlər. Yaslı qadınlar: bacılar, analar, həyat yoldaşları, qızlar 3-4 ay, hətə bəlkə də daha çox müddətə gözəllik salonlarına getməz, saçlarına rənglər qoymaz, mərhumun 40-ı çıxana qədər isə qaşlarını, üzlərini təmizlətdirməzlər.

Yas mərasimindən yazarkən bu mərasim ilə bağlı geyimə də diqqət yetirmək lazımdır. Bölgədə yas düşən evin qadın sakinləri qara paltarlar geyinər, başlarına qara yaylıq örtərlər. Yasa gedən qadınlar isə çalışırlar ki, onlar da qara geyinsinlər və yaxud allı-güllü geyinməsinlər. Y.Kalafat yazır ki, Türk kultür coğrafiyasının demək olar ki, hamısında ölənin evinə təzə paltar geyinib getməzlər [9, s. 70]. M.Paşayeva qeyd edir ki, Oğuz rayonunda yayılmış adətə görə ölü düşən evdə 7 gün iş görülməz və heç kəs paltarını dəyişməzdi [7, s. 220]. Yaslı evdə ailənin kişiləri isə 40 gün saqqal saxlayardılar. Günümüzdə bu kimi məsələlərə o qədər də diqqət yetirilmir. Mərhumun 3-ü və yaxud 7-si çıxan kimi kişilər üzlərini qıraxırlar. Bu bir növ də insanların iş həyatları ilə əlaqəlidir. Ümumiyyətlə, kişilərin yasla bağlı geyimləri olmamışdır. Bir də ki, yaslı evin ailə üzvləri bir neçə ay özlərinə təzə paltar almaz, bir sözlə alış-verişə çıxmazlar. Onu da qeyd edək ki, mərhumun öz paltarını isə evdə saxlamazlar.

Şahbuz şəhərində topladığımız etnoqrafik materiallara görə, guya paltar bu zaman ağlayar, özünə yoldaş axtarar. Onu kimsəsizlərə verər və yaxud məscidlərə qoyurlar ki, imkanı olmayanlar gəlib götürsünlər. Bundan əlavə, paltarı qazıb basdırmaq adəti də mövcud olmuşdur.

Yas mərasimi zamanı bir sıra inanclar sisteminə əməl edilir. Belə ki, yasa gələnlərin ayaqqabıları cütdələnmir, evdəki aynaların üzləri örtülərdi və s. Yas üçün bişirilən çörəyin birincisini bəzi kəndlərimizdə damın üstünə atar, ya da qəbrin üstünə ovub tökərlər [3, s. 51].

Yas evində oturmağın bir ədəb-ərkanı vardır. İnsanlar çalışarlar ki, yas yerlərində uzun zaman oturmasınlar. Ziyarəti qısa kəsərlər. Toplanmış materiallara görə, insanlar çalışarlar ki, yasadən çıxıb birbaşa öz evlərinə getsinlər. Yasdan çıxıb başqasının evinə getmək yaxşı hal sayılır. Yasla bağlı mərasimlər xalqımızın mili-mənəvi dəyərlərini, onun etnik kimliyini, inanclar sistemini ortaya qoyur. Aparılan tədqiqatlardan məlum olur ki, bəhs edilən mərasimdə bəzi dəyişikliklər edilmiş, bəzi adətlər, inanclar aradan çıxmışdır. XXI əsrdə isə elə adət-ənənə vardır ki, mənəvi dünyamıza daxil olmuşdur. Yasla bağlı mərasimi araşdırarkən, bu mərasimlə bağlı geyim, yemək və içki və s. məsələlər də araşdırılmalıdır. Bir məsələni də qeyd etmək istərdi ki, XIX-XX əsrin sonlarında yas mərasimində mövcud olan bir sıra adət-ənənələrin XXI əsrin əvvəllərində aradan çıxması və ya çıxardılması bölgə əhalisinin maddi və mənəvi dünyasına çox böyük xeyri olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. 25 cildə. "Azərbaycan" cildi. Bakı: "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzi, 2007, 884 s.
2. Cəfərova A. Ordubad folklor mühiti (namizədlik dissertasiyası). Bakı, 2016, 172 s.
3. Qədirzadə Q. Ailə və məişətlə bağlı adətlər, inamlar, etnogenetik əlaqələr. Bakı: Elm, 2003, 368 s.
4. Qədirzadə T. İslamaqədərki adətlər, inamlar və mərasimlər (Naxçıvan materialları əsasında). Bakı: Nafta-Pres, 2006, 120 s.
5. Quliyeva N. Azərbaycanda müasir kənd ailəsi və ailə məişəti. Bakı: Elm, 2005, 347 s.
6. Quliyeva N. XIX-XX əsr Bakı şəhər əhalisinin ailə və ailə məişəti. Bakı: Elm, 2011, 240 s.
7. Paşayeva. M. Azərbaycanlıların ailə mərasimlərində etnik ənənələr (XIX-XX əsrin əvvəlləri. Şəki-Zaqatala bölgəsinin materialları üzrə). Bakı: Azərneşr, 2008, 308 +24 s.
8. İnan A. Tarihte ve bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972, 250 s.
9. Kalafat Y. Türk kültür halklarında ölüm. Ankara: Berikan yayın evi, 2011, 268 s.
10. <http://naxcivantv.az/index.php/x-b-rl-r/1837.html>
11. <https://az.trend.az/azerbaijan/society/2722077.html>

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: aseforucov@yahoo.com.tr

Asaf Orucov

ABOUT THE MOURNING CEREMONY OF THE CITY POPULATION IN NAKHCHIVAN AT XIX-THE BEGINNING OF THE XXI CENTURIES

The mourning ceremony was investigated based on Nakhchivan city materials in XIX-XXI Century. The mourning ceremony is one of the family home ceremonies and is one of the factors that reflect the ethnic identity and traditions of our people. That is, we can clarify some issues by studying rituals related to the mourning. As a result of the research, the system of beliefs in Nakhchivan's mourning ceremony was examined. While many of these are related to Islam, we see that some part of the pre-Islamic belief system. At the same time, the clothes and dishes of the ceremony related to the mourning were also revealed during the research. Foods and drinks that are related to the old age in the region are commonly referred to as ehsan.

Keywords: *mourning, funeral, Nakhchivan, city, the late, ehsan.*

Асеф Оруджов

**О ТРАУРНОЙ ЦЕРЕМОНИИ НАСЕЛЕНИЯ ГОРОДА НАХЧЫВАН
XIX-НАЧАЛА XXI ВЕКОВ**

В статье была исследована траурная церемония по материалам города XIX-XXI веков. Траурная церемония является одной из семейных домашних церемоний, а также одним из факторов, отражающих этническую самобытность и традиции нашего народа. То есть, мы можем прояснить некоторые вопросы, изучив ритуалы, связанные с трауром. В результате исследования была исследована система верований в траурной церемонии Нахчывана. Хотя многие из них связаны с исламом, мы видим, что некоторые являются частью доисламской системы верований. В то же время одежда и посуда, связанные с трауром, также были обнаружены в ходе исследования. Продукты питания и напитки, связанные с трауром, в регионе обычно называют «эхсан».

Ключевые слова: *яс, похороны, Нахчыван, город, покойный, эхсан.*

(Tarix elmlər doktoru Şirin Bünyadova tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:

İlkin variant 19.12.2019

Son variant 18.02.2020